

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Казакский национальный педагогический университет им. Абая

Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Kazakh National Pedagogical University named after Abay

ТҮРКІЛЕРДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ КОНТЕКСТІНДЕ

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 80 жылдық мерейтойына
арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары*

29-30 сәуір 2008 жыл

2 бөлім

ТЮРКСКОЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В ЕВРАЗИЙСКОМ И ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОМ КОНТЕКСТЕ

*Материалы Международной научно-практической конференции,
посвященной 80-летию Казахского национального педагогического университета имени Абая*

29-30 апреля 2008 года

Часть 2

TURK HISTORICAL CULTURE HERITAGE IN EURASIAN AND CENTRAL ASIAN CONTEXT

*Materials of the International scientific and practical conference devoted to 80 anniversary of
Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

april 29-30, 2008

Part 2

Алматы, 2008-
Almaty, 2008

Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің ректоры, профессор С. Пірәлиев пен
Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің Құрметті ректоры, ҚР ҰҒА академигі, профессор
Т. Садықовтың ғылыми жетекшілігімен

Под научной редакцией

ректора Казахского национального педагогического университета им. Абая, профессора С.Пиралиева,
Почетного ректора Казахского национального педагогического
университета им. Абая, академика НАН РК Т. Садыкова

Ұйымдастыру комитеті

Организационный комитет

- М.Е. Ермагамбетов** - Абай атындағы ҚазҰПУ I-проректоры
Первый проректор КазНПУ им. Абая
I-prorector of KazNPU named after Abay
- В.Н. Косов** - Абай атындағы ҚазҰПУ ғылыми істер жөніндегі проректоры
проректор по научной работе КазНПУ им. Абая
prorector on scientific work of KazNPU named after Abay
- Б.С. Кульчимбаева** – Абай атындағы ҚазҰПУ ғылыми қызмет жетекшісі
руководитель научной службы КазНПУ им. Абая
supervisor of scientific department of KazNPU named after Abay
- С.М. Сыздықов** – Абай атындағы ҚазҰПУ, арнайы тарихи пәндер және оқыту
технологиясы кафедрa менгерушісі
заведующий кафедрой специальных исторических дисциплин и
технологий обучения КазНПУ им. Абая

Т89 Түркілердің тарихи-мәдени мұрасы Еуразиялық және Орталық Азия контекстінде: *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 80 жылдық мерейтойына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, 29-30 сәуір 2008 ж.: 3-бөлімді.* – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2008.

2 бөлім. – 99 бет.

ISBN 978-601-232-084-8

Т89 Тюркское историко-культурное наследие в евразийском и центральноазиатском контексте: *Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию Казахского национального педагогического университета имени Абая, 29-30 апреля 2008 г.: В 3-х ч.* – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2008.

Часть 2. – 99 с.

Т89 Turk historical culture heritage in Eurasian and Central Asian context: *Materials of the International scientific and practical conference devoted to 80 anniversary of Kazakh National Pedagogical University named after Abay, april 29-30, 2008.* - Almaty: KazNPU named after Abay, 2008.

Part 2. - P.99.

Абай атындағы ҚазҰПУ Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға шығады

Печатается по решению Ученого совета КазНПУ им. Абая

It's printed with permission of the Scientific Council of the KazNPU named after Abay

ISBN 978-601-232-084-8(Ч.2)

ISBN 978-601-232-082-4

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2008

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКІНШІ СЕКЦИЯ
АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХИТЕКТУРА ЕСКЕРТКІШТЕРІ
ПАМЯТНИКИ АРХЕОЛОГИИ И АРХИТЕКТУРЫ

Байгунаков Д., Нурпеисов М., Төлегенов Е. Конструктивные особенности кургана №2 сакского могильника Улжан	3
Нуржанов А.А. Города запада Чуйской долины в эпоху тюркских каганатов (вопросы торговли и социальной структуры).....	7
Семенюк О.Н. Значение жилища в контексте национальной культуры.....	10
Ақымбек Е.Ш. Ортағасырлық Ақтөбе қаласының цитаделіндегі алаң.....	13
Искаков К. А. Исследование археологических памятников сарматов западного Казахстана.....	14
Маусариева Р.Н. Актуальные проблемы сохранения и использования архитектурно-ландшафтных курганных комплексов на территории Семиречья.....	18
Тембаев Е. Археологические памятники саков и усуней на территории Семиречья.....	20
Теңізбаева Л. Орталық Қазақстан археологиялық экспедициясының соңғы жылдардағы зерттеу жұмыстары.....	24
Тембаев Е. Некоторые проблемы археологии усуней в трудах К.А. Акишева.....	26

ҮШІНШІ СЕКЦИЯ
ШЫҒЫСТАНУ
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

Doç. Dr. Nahide Şimşir Kazak – türk münâsebetlerinin başlangici ile ilgili xviii. yüzyil başlarına ait arşiv vesikaları.....	29
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Tarıman Cenikoğlu Aşağıciğil kasabası'nda yöresel duvar boyası: "basi".....	31
Doç. Dr. Sebahattin Şimşir Oğuz destanında türk cihan hakimiyeti.....	33
Тулекова М.К. Түркі тілдес халықтардың өткені мен бүгін туралы деректер.....	35
Алтыбаева С.М. Тюркские символы в современной орнаментальной казахской прозе.....	38
Зәкенұлы Т. Көне түркі ескерткіштеріндегі қытайша деректерді зерттеудің маңызы.....	40
Юсупов Р.К. О развитии литературных жанров в уйгурской поэзии XVII-XIX веков.....	45
Джубатова Б.Н. Тюркский мир и восток: культурно-языковые контакты.....	48
Ахметбекова А.К. «Мухаббатнама» - ортағасырлық әдеби мұра.....	52
Қалжанова Э.Ш. Атақты түркітанушы Решит Рахмети Арат: өмірбаяны және еңбектері.....	55
Боранбаева З.И. Академик В.М.Жирмунский қазақ ауыз әдебиетінің халықаралық ауыз әдебиетімен байланысы туралы.....	57
Базарқұлова Б.К. Иран Ислам республикасының сыртқы саясатындағы Таяу Шығыс мәселесінің орны.....	59
Әбу Алпамыс Жалғасұлы «Насаб-Нама» дерегіндегі оғыз мемлекетінің құрылу мәселесі.....	62
Мырзаханова А.К. Осман билігіне дейінгі араб елдерінің жағдайы.....	65
Йылдырым И. «Диуани Лұғат-ат түрік» шығармасында кездесетін балалар ойындарының бүгінгі күнге жеткен атаулары.....	67
Тапаева А.Б. Расселение тюркских племен на территории Северо-восточного Казахстана и Западной сибиря в средневековье.....	71

аңыздар әр халықта ертеден, бастан-ақ бар шындығында, қазақта кездесетін осы жыраулықтың түрі жәй адамның жыраулық қабілетінің пайда болуы өзбек немесе қырғыз жырауларына жақын емес, қайта көне исландық скальд Хальбиорне туралы дастанына әңгімені еске түсіреді. Болашақ жырауға өткен замандағы сол жердің, сол рудың атақты ақынның аруағы түсіне кіріп "мә, балам, ал мына домбыраны" деп оған домбырасын сыйлайды. Содан соң жыраулық қасиет ұйқыда жатқан адамға қонып, ол жырау болады.[3.399]

Ал В.М.Жирмунскийдің Қорқыт-ата туралы зерттеулері – ол әдебиет танудың дербес бір саласы.[6]

Сонымен, В.М.Жирмунский халықаралық фольклордың бір біріне тигізетін әсерін зерттеді. Ол тек қана түрік халықтарының ауыз әдебиетін өз ара салыстырып қоймай, оларды басқа халықтардың фольклорларымен салыстырып, соның ішінде қазақ фольклорлық шығармаларының орыс, шотланд, көне исландық ауызша эпикалық шығармаларымен генетикалық және сюжеттік ұқсастығын тапты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1) Берков П.Н., В.М.Жирмунский. Краткий очерк научно-исследовательской, педагогической и общественной деятельности. // Виктор Максимович Жирмунский. Материалы к биобиблиографии ученых СССР серия литературы и языка. Вып.V. М., 1965
- 2) Кононов А.Н., Мелиоранский П.М. Предисловие // В.М.Жирмунский. Тюрский героический эпос. Л., 1974
- 3) Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. Л., 1979
- 4) Десницкая А.В., Лихачев Д.С. Виктор Максимович Жирмунский // Русская литература. Л., 1971, №1
- 5) Валиханов Ч. Очерки Джунгарии // Ч.Валиханов. Избранные произведения. А-А., 1959
- 6) Книга моего деда Коркута. Огузский героический эпос. Пер.В.В.Бартольда, ред. и коммент. В.М.Жирмунского и А.Н.Кононова – М –Л., 1962. Жирмунский В.М. Огузский героический эпос и "Книга Коркута" // В.М.Жирмунский. Тюрский героический эпос. Л., 1974.

ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ ТАЯУ ШЫҒЫС МӘСЕЛЕСІНІҢ ОРНЫ

Б.К.Базарқұлова-

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті Шығыстану факультетінің аға оқытушысы

1947ж. бастау алатын араб-израиль қарсыластығы және қазіргі уақытқа дейін таяу шығыс мәселесін бейбіт реттеу саясатының нәтижесіз болуы Таяу Шығыстағы тұрақсыздықты күшейтуде. Таяу шығыс мәселесін реттеуде Иран маңызды орынды иеленеді. Осы мәселеге байланысты Ирандағы шах режимінің саясаты қазіргі ислам режимінің саясатынан өзгеше болды. Ислам революциясына дейін Палестина мәселесіне байланысты Иран халқы мен шах үкіметінің ұстанған саясаты бір-біріне қарама-қарсы сипатта болды. Иран халқы Палестина халқының күресін қолдады. Ал шах үкіметі осы мәселеге байланысты екі жақты саясат ұстанды. Бір жағынан шах Мұхаммед Реза Пехлеви АҚШ-тың Израильді жақтаған саясатына қолдау көрсетсе, екінші жағынан осы мәселеде Палестина халқының қолдаушысы болған мұсылман елдерімен байланыстан бас тарта алмады.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін шах үкіметі таяу шығыс саясатында араб елдерін қолдаған бағыт жүргізді. Иранның осындай саясат жүргізуіне Иран мен Ұлыбритания байланыстарындағы қайшылықтар және соғыстан кейінгі Иран Азербайджаны мен Күрдістанындағы демократиялық қозғалыстар ықпалын тигізді. 1947ж. 29 қарашада БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі Палестина территориясында екі мемлекет құру туралы №181 қарарды қабылдағанда Иран өкілдері араб елдерін қолдап, Палестина мандаттық территориясын екіге бөлу жоспарына қарсы болады(1, 68б.).

Бірақ 1940ж. аяғында елде Америка ықпалының өсуі Иранның бұл мәселедегі саясатына да өзгерістер әкелді. Иран Израильмен биресми деңгейде байланыстар орнатады. 1950ж. наурыз айында Иран Израильді де-факто мойындайды. Тегеран қаласында еврей агенттігінің бюросы ашылады. Алайда

Ирандағы 1949-53жж. мұнайды ұлттандыру жолындағы қозғалыс тұсында Мосаддық үкіметінің ұстанған антиимпериалистік бағыты екі ел арасындағы байланыстарға да ықпалын тигізді. Тегерандағы Еврей агенттігінің бюросы қызметін тоқтатады. Бірақ 1953ж. АҚШ-тың ұйымдастыруымен болған мемлекеттік төңкерістен кейін Ирандағы еврей өкілдігі өзінің қызметін қайта жалғастырады. 1954ж. Иран мұнайы халықаралық мұнай консорциумының қолына өткеннен кейін Израиль де оны сатып ала бастайды.

Шах үкіметі таяу шығыс қақтығысына қатысушы мемлекеттерге байланысты екі жақты саясатын 1960-70 жылдары да жалғастырады. 1967ж. Иран үшінші араб-израиль соғысынан кейін Таяу шығыс мәселесіне байланысты қабылданған БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің Израиль саясатын айыптаған және Израиль әскерлерінің жаулап алған араб елдерінің территориясынан шығарылу қажеттігін көрсеткен № 242 қарарын орындауға шақырады. 1969ж. Иран Рабаттағы мұсылман елдері басшыларының конференциясында Израильдің агрессиялық саясатын сынға алған шешімдерді қолдайды.(1,2606). Бірақ сонымен қатар монархиялық Иранның Израильді қолдаған саясатын 1973ж. қазан айындағы Израиль мен араб елдері соғысындағы ұстанымынан көруге болады. Шах Батысқа қарсы мұнай бойкотын жариялаудан бас тартады, Израильге мұнай сатуды жалғастырады. Бұл туралы шахпен кездескен Америка корреспонденті Б. Уэйнкрауб «шах күшті Израильсіз арабтарды бақылау қиынға түседі деп есептейді», - деп жазған болатын.(1,2666). Шахтың бұл саясаты Иранның аймақтық державаға айналдыру мақсатын көрсетеді. Осындай саясатына қарамастан Иран осы жылдары ислам бірлігі туралы да пікірлерді қолдайды.

Шах Израиль мен Египет арасында 1978ж. АҚШ-тың араласуымен жасалған Кэмп-Дэвид бейбіт келісіміне қолдау көрсетеді. Осы келісімге Сауд Аравиясы мен Иорданияны, Марокконы тарту саясатын жүргізеді. Бірақ жетістікке жетпейді. Египет-Израиль бейбіт келісіміне қол қойған Египет президенті А.Садатқа қолдау көрсетеді. Таяу Шығыс мәселесінде осындай бағыт ұстанған Ирандағы монархиялық режимнің билігі ислам революциясы нәтижесінде құлатылады.

1979ж. Ирандағы ислам революциясының жеңісі және Ислам Республикасының (ИИР) жариялануы Таяу және Орта Шығысқа белгілі ықпалын тигізді. Ислам революциясына дейін Иран Израильмен қатар осы аймақта АҚШ саясатының негізгі тірегі еді. Бұл екі ел арасында қауіпсіздік және тыншылық саласында тығыз байланыс орнатылған болатын. Иранның құпия полиция ұйымы САВАК-тың құрылуы Израильдің тікелей көмегі және Америка әскери бағдарламаларының қолдауы нәтижесінде жүзеге асырылған еді.

Ал революциядан кейін Израиль осындай маңызды әріптесінен айырылып қалады. Израильге Иран мұнайын сатуға тиым салу тіпті ислам революциясы жеңісіне дейін Мұхаммед Реза шах үкіметінің басшысы Ш.Бахтияр тарапынан жарияланған болатын. Бұл Израильге үлкен соққы болып тиді. Израиль пайдаланып отырған мұнайының 60 пайызын беріп отырған орталықтан айырылып қалады(3,417). Сыртқы саудасының бағыттары өзгереді. Израиль өзінің тауарларын, әскери техникасын және технологиялық қызметтерін экспортқа шығаратын пайдалы орталықтан айырылып қалады. Бұл Израиль қазынасын жыл сайын түсіп отыратын 150-200 млн. долл. пайдадан айырды(3,418).

Ислам революциясының жеңісінен кейін таяу шығыс мәселесіне байланысты Иран саясаты түбегейлі өзгеріске ұшырайды. Палестина мәселесі Ирандағы ислам революциясының жеңісінен кейін жалпы мұсылмандық сипатқа ие болады. Иранның қазіргі діни басшысы аятолла Хаменеи «Палестина мәселесін ислам әлемінің мәселесі», - деп қарастырады. Себебі ол бұл мәселенің тек қана саяси, экономикалық және әскери қырлары ғана емес, сондай-ақ осы мәселеге байланысты исламдық парызды орындау мәселесі тұр деген болатын(6,327).

Иран Ислам Республикасы таяу шығыс мәселесінде Израильге қарсы саясат жүргізу бағытына көшеді. Израильмен барлық байланыстар тоқтатылады. Керісінше Иран Палестинаны азат ету ұйымымен байланыстар орнату және оған қолдау көрсету саясатын жүргізеді. Израиль өзінің әскери-саяси әріптесінен ғана айырылып қоймай, «араб әлеміне» қарсы бағытталған саясатында да үлкен зиян тартады. Әрине, бұл өзгерістер ИИР-сының негізін қалаушы аятолла Хомейни есімімен байланысты. Хомейни шах режимінің Батыспен байланысының кеңеюіне, Израиль мемлекетімен жүргізген құпия байланыстарына қарсылық білдіреді. 1960ж. ортасына дейін Хомейни өзінің лекцияларында «ислам жаулары» ретінде Америкаға, Батысқа, Израильге деген қарсы көзқарастарын айта бастайды. Хомейни барлық мұсылмандарды бірігіп, араб жерін Израиль агрессиясынан азат ету қажеттігін айтады. Америка мен Израильді исламның жауы ретінде көрсетеді. (2,147). Ол «барлық қиындықтардың негізгі себепкері - Америка мен Израиль», - деп айтқан болатын(2,148). 1979ж. қазанда имам Хомейни Израильге қарсы қасиетті соғыс яғни, «джихад» жариялайды. Иранның Израильдің бітіспес жауы ретінде көрсетеді және бұл саясаттың жалғасатындығын айтады.

ИИР-сы Палестина халқының күресін қолдай отырып, Палестинаны Азат ету ұйымын (ПАҰ) ресми түрде мойындайды. Бұл ұйымның басшысы Я.Арафат- ислам революциясының жеңісінен кейін Иранға алғашқы болып барған саяси басшы. ПАҰ-ы Ирандағы ислам революциясына қолдау көрсеткен болатын. 1979ж. 11 ақпанда Иранда ислам революциясы жеңіске жеткен кезде Я.Арафат аятолла Хомейниді телеграмма арқылы тарихи жеңісімен құттықтап, былай деп жазған болатын: «Бұл тарихи өзгерісті бастау осы аймақта жаңа кезеңнің басталғанын білдіреді. Ислам ұлты өзінің барлық жаулары-империализмді, отаршылдарды және сионистерді жеңеді. Иерусалимге қайта оралу жақын қалды»(5,306).

1979ж. 17 ақпанда Я.Арафат Тегеранға келіп, Хомейни қабылдауында болады. Революция жеңісінен кейін Тегеран қаласында ПАҰ-мының өкілдігі, ал Ахваз қаласында Палестина консулдығы ашылады. ИИР-сы ПАҰ-мына қаржылық, саяси және әскери көмектер көрсетеді. Бірақ бұл байланыс ұзаққа созылмады. Я.Арафаттың Иран-Ирак соғысы басталған кезде екі жақты татуластырушы рөлінде болуы Иранның ПАҰ-мымен байланыстарына әсерін тигізеді. Бұдан кейін ИИР-сы ПАҰ-мының Ирандағы өкілдігі мен консулдығын жабады. Палестина қарсылық көрсету қозғалысының оң қанатымен байланыстар орнатады және бұл ұйымның өкілдері ИИР-сының саясатын қолдайтындықтарын жариялайды. Иран Я.Арафаттың саяси бағытына қарсы радикалды топтармен байланыстар орнатып, оларға көмек көрсете бастайды. 1980ж. ортасына қарай ИИР-сы Я.Арафатпен байланысын толық үзеді және оны «Палестина істеріне сатқындық жасаушы» және «империализм қызметшісі» деп көрсетеді (4,133). 1980-88жж. болған Иран-Ирак соғысы Палестина мәселесін екінші қатарға ығыстырады және бұл Израиль мемлекеті үшін тиімді болды.

ИИР-сының таяу шығыс мәселесіндегі саясатының негізгі бағыты Израильді мемлекет ретінде мойындамауға бағытталған. ИИР-сының қазіргі президенті М.Ахмади Нежадтың «Израильді жер бетінен жою қажет» деген пікірлерін жаңалық деп айтуға болмайды. Израильді мемлекет ретінде мойындамау және оны жою қажет деген пікірлерді алғаш рет Иран Ислам Республикасының негізін қалаушы аятолла Хомейни айтқан болатын (2,148). Аятолла Хомейни билігі тұсында ИИР-сы таяу шығыс мәселесін реттеуге Батыстың араласуына қарсы болып, Израильді мойындамау саясатын жүргізген болатын. 1988ж. БҰҰ-ның Израильді мойындау туралы қабылдаған қарарын ПАҰ-мы қабылдаған кезде ол бұған қарсылық білдіреді. Палестина-Израиль мәселесіне байланысты Иранның Израильді мемлекет ретінде мойындамау саясаты Хомейни дәуірінен қазірге дейін жалғасуда. Осындай пікірді ИИР-сының қазіргі діни басшысы аятолла Хаменеи де ұстанады. Ол «таяу шығыс мәселесін шешудің бір ғана жолы бар. Ол сионистік мемлекетті тарату», - дейді (6,341). Ал Хомейни кезеңінен кейін Иран Израильді мойындамау саясатын жалғастырғанымен Иранның бұрынғы президенті А.Хашеми Рафсанджани (1989-1997жж.) Палестина ұлттық автономиясын құру жоспарына ресми түрде қолдау көрсетті. Осы кезеңде Иран таяу шығыс мәселесін реттеуге байланысты прагматикалық бағытты ұстанды. Бірақ елдің ішінде дін басылары президенттің бұндай саясатына қарсылық білдірді. Иранның діни басшысы Аятолла Хаменеи «Палестина мемлекеті Палестина территориясында өзінің суверенитеттігін орнату керек. Палестина автономиясына байланысты алдау ойындарымен олар ешкімді алдай алмайды», - деген болатын.

1990-91жж. Иран Палестина мәселесіне байланысты екі ислам конференциясын өткізеді. 1991ж таяу шығыс мәселесін реттеуге арналған Мадрид бейбіт конференциясына, 1993ж. Ослода жасалған бір-бірін мойындау туралы Палестина-Израиль келісіміне қарсылығын білдіреді. Иран 2005ж. Ресей, АҚШ, Еуропалық Одақ және БҰҰ бірігіп жасаған таяу шығыс мәселесін реттеуге бағытталған «Жол картасы» халықаралық жобасын қабылдамайды.

Иран таяу шығыс мәселесінде Ливанның оңтүстігіндегі және Палестинадағы ислам қарсыластығына қолдау көрсетуді тоқтатпайтынын жариялаған болатын. Палестина мәселесін реттеуде Иранның негізгі құралы Ливанның «Хезболлах» әскери құрылымдары болып есептеледі. Бұл ұйым 1982ж. Ливанда құрылды. Оның құрылуына Ирандағы ислам революциясының жеңісі және Израильдің 1982ж. Ливанға қарсы бастаған соғысы әсер етті. 1990ж басында бұл ұйым әскери құрылымнан саяси ұйымға айналды. Хезболлах ұйымы Ливан шииттерінің арасында үлкен қолдауға ие. Бұл ұйымның қызметіне Иран мен Сирияның саясаты ықпал етуде. «Хезболлах» ұйымының Иранмен байланыстары ортақ шииттік ілімге және Израильді мойындамауға негізделген. ИИР-сы бұл ұйымға қаржылық, саяси, әскери және дипломатиялық көмектер көрсетеді. Иранның Хезболлах ұйымына көмегі мәліметтер бойынша 30млн мен 100млн АҚШ долл. құрайды (7,314). Бұл ұйымның Тегеранда өкілдігі бар.

Қауіпсіздік саласында да Иран мен Израиль бір-біріне сенімсіздік танытады. Бұл туралы аятолла Хаменеи «Қауіпсіздік жағынан, Израиль бүкіл аймаққа қауіп төндіріп отыр. Израильдің ядролық арсеналы бар және Израиль ядролық қару жасауын жалғастыруда», - деген болатын(6,338). Осындай пікірді ИИР-

сының бұрынғы президенті « өркениеттер үндесуі» идеясын ұсынған С.М.Хатами да ұстан болатын(8,32).

Палестина мәселесі Иранның аймақтық сыртқы саясатында маңызды орынды иеленеді. ИИ сының саясаты Палестина мәселесін реттеуден тыс қалмауға және жалпы аймақта өзінің ролін күшейту аймақтағы тұрақтылықты сақтауға бағытталған. Иран Израильді мойындамау арқылы таяу шы мәселесін шешуге болмайтынын білсе де, бұл саясатынан бас тартпай отыр. Бұл таяу шығыс мәселел бейбіт реттеу ұзақ жылдарға созылатынын көрсетеді.

Использованные литературы

1. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М.,1984
2. Изречения. Афоризмы и наставления Имама Хомейни. Тегеран,1995
3. Иранская революция, 1978-1979. Причины и уроки. М.,1989
4. В.А.Ушаков «Исламский фактор» во внешней политике Ирана//«Исламский фактор международных отношениях в Азии. М.,1987
5. Г.Концельман. Я.Арафат. От террориста к человеку мира. Ростов-на-Дону,1997
6. Аятолла Хаменеи. Свет исламской революции. М.,2000
7. Л.М.Кулагина, В.М.Ахмедов. Иран и проблема ближневосточного урегулирования//Ис на современном Востоке. М.,2004
8. С.М.Хатами. Диалог цивилизаций: путь к взаимопониманию. Алматы, 2002

НАСАБ-НАМА ДЕРЕГІНДЕГІ ОҒЫЗ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ҚҰРЫЛУ МӘСЕЛЕСІ

Әбу Алпамыс Жалғасұлы -

Ә.Х. Марғұлан атындағы археология институты

Дүниежүзі тарихында ортағасырлық Оғыз этносының қалыптасуы мен мемлекет іргетасын қалануы мәселелері әлі де шешімін толық таппаған. Ғылымда бұған, бүгінге дейін тарихи жазба дер мәліметіне сүйеніп жауап беру мүмкін болмады. Ел жадында және жазба шежіре дерегінде оғызбен ту шығу-тегі жағынан жақын, түрік халықтарының, оның ішінде тек, қазақ халқының тарихи жадында, ел дәстүрлі тарих айту дәстүрінде, жыр-дастан, аңыз-әңгімелерінде оғыздар жөнінде, оғызға қатыс сақталған деректерде аталған мәселеге жауап табылғанымен, олардың шынайылығы еш мойындалмады.

Кенестік тарихнамада бұл мәселе оғыз, түркмендердің (IX-XI ғғ.) тарихын зертте С.Г.Агаджанов тарапынан, Оғыз державасының құрылу, қалыптасу мәселелері ретінде қарастырылған. С.Г.Агаджанов Оғыз мемлекетінің құрылуы жайын баяндаған ортағасырлық жазба дерек жоқ дегенім әл-Макдисидің “Ахсан ат-такасим” кітабындағы Исфиджаб аймағындағы Баладж бен Барукет қала жайлы жазғанына сүйеніп, X- ғасырда Арыс өзенінің орта және төменгі ағысында “Түркімендер” аталатын ел өмір сүрген (б. 80) – деп тұжырым жасаған болатын.

Аталған деректер қатарында зерттеуші назарынан тыс қалған, бірақ VIII-XII ғасырлардағы Қа елінің өткеніне, тарихына қатысты тың дерек көзін беретін, т.ғ.д. проф. З. Жандарбек ғылыми айналыс енгізген, ортағасырлық Маулана Сафи ад-дин Орұң-қойлақының “Насаб-намасы”, ондағы мәліметтер он тарихының байырғы өткенімен қатар өріле сабақтасады. XX-ғасырдың тоқсаныншы жылдарына де құпия сақталған “Насаб-нама” атты бұл дерек, қазақстандық қожалардың тарихи жазба шежіресі бол табылады.

Т.ғ.д., проф. З. Жандарбек, осы насаб-наманың Арыс нұсқасындағы: ... “Он мың үйлүк түрікм түрік мұсылман елларидин мұсылман болғанларини қочуруб келдилар. Кочларини ол қорғанға (Қарасм кіргізуб туркімен ат беріб, илгарі қочуруб туруб йерділар” (1. 97) - деген дерек үзіндісін, өткен ғасырд 70-інші жылдары қазба зерттеу жұмысын жүргізген археолог Б. Нұрмұханбетовпен пікір алм барысында, оның Арыс, Бадам өзендері бойындағы Қараспан қорымының III-V ғасырларға жататын е түріктік бір бөлігі (3. 34) және жоғарыда аталған жайтқа байланысты мұсылмандық жерлеу ғұрпының е жайында, сол қорымда “мұсылмандық жерлеу” салтының алғашқы рәсімін байқағандығын алға тартады.

Насаб-наманың Арыс нұсқасындағы әл-Истахридің жазғандарын толықтырар, ...“Ра дариячасының бойында қорған бина қылыб, 7 күнда тамам қылыб, мұғ черикидин хабар алдыра йубар